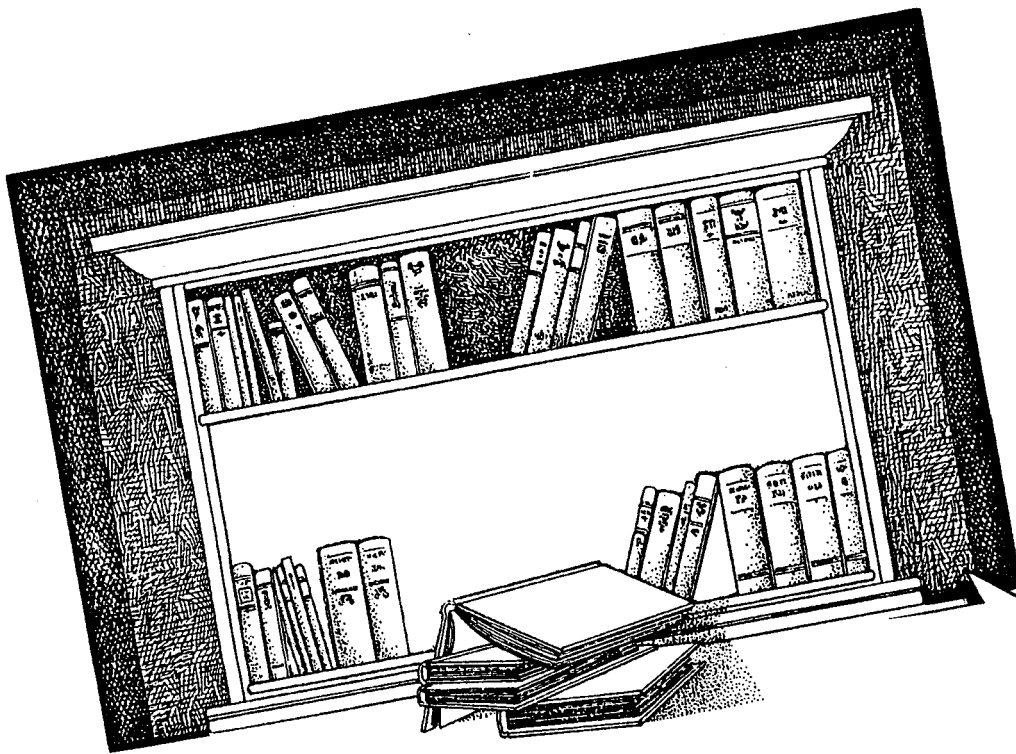




جایگاه آموزش تهیه و سفارشات منابع علمی در نظام آموزش کتابداری کشور

عبدالنبی عربزاده
عضو هیئت علمی دانشگاه علوم پزشکی اهواز

مقدمه

کتابداران بخش سفارشات منابع خارجی کتابخانه‌های دانشگاهی که مسئولیت تهیه مواد کتابخانه را به عهده دارند، برای خرید کتب و مجلات لاتین باید از شرایط خرید و فروش مانند بها، تعداد، هزینه‌ها و، چگونگی پرداخت آن، چگونگی و تاریخ حمل، تعداد محموله‌ها، زمان تحویل، کرایه حمل، بیمه و ... اطلاع حاصل نمایند و سپس پیشنهاد خود را به فروشنده اعلام و با وی توافق کنند و شرایط فوق را که در حقیقت اصول پذیرفته شده معاملات است رعایت نمایند. با پذیرش این که کاستن از هزینه تهیه مواد و دستیابی سریع به اطلاعات دو هدف عمده بخش سفارش و تهیه مواد کتابخانه‌ها است، شناخت فروشندگان کتب و مجلات و آگاهی از شرایط فروش، بهای کالا و سایر اطلاعات از ضروریات اجتناب‌ناپذیر سفارش محسوب می‌شود.

با توجه به اهداف مذکور در بخش سفارش وزارتخانه‌های فرهنگ و آموزش عالی و بهداشت و درمان و آموزش پزشکی هر ساله اعتبار هنگفتی را به صورت ارز جهت تهیه مواد و

منابع علمی مورد نیاز کتابخانه‌های دانشگاهی از کشور خارج می‌کنند. به طور مثال این مبلغ ارزی برای دانشگاه علوم پزشکی اهواز هر ساله حدود ۱۵۰۰۰۰ دلار و میانگین مبلغ ارزی برای سایر دانشگاهها حدوداً همین مبلغ بوده است. از طرف دیگر چون مجوز خرید و اخذ پروفرم و مسائل ارسال ارز به طور کامل به دانشگاهها محول شده است، اهمیت بخش سفارشات، حرفه‌ای بودن این بخش برای هزینه کردن صحیح ارزها، برای رعایت اصول پذیرفته شده معاملات بیشتر مورد توجه قرار می‌گیرد.

در این مقاله اساسی‌ترین هدف این است که با بررسی مختصری از اهداف سفارش و تهیه مواد و اهمیت آن در کتابخانه‌های دانشگاهی، جایگاه آموزش مبانی نظری و عملی سفارش و تهیه مواد و منابع علمی در نظام آموزش کتابداری در ایران را مورد نقد و بررسی قرار دهد. آراء و نظرات کتابداران دوره کارشناسی را که در آستانه فارغ‌التحصیل شدن بوده‌اند، در مورد فوق بهره‌گیری نماید.



اهداف سفارش و تهیه مواد

چهار هدف عمده بخش سفارش و تهیه مواد عبارتند از:

الف - کاستن هزینه‌های تهیه مواد

ب - سرعت دستیابی به اطلاعات

ج - تخفیف

د - کاستن هزینه‌های پرسنلی و خدماتی بخش سفارش و

تهیه مواد

الف - کاستن هزینه‌های تهیه مواد

فشرده‌ای از نوشتار مربوط به افزایش قیمت مجلات علمی و کتابها در چند کشور خارجی و ایران مورد توجه قرار می‌گیرد، تا نشان داده شود که برای تداوم مطلوب فعالیت‌های اطلاع‌رسانی، هر کتابخانه در بخش سفارشات خود ناچار است که روزبه‌روز بر هزینه‌های خود کنترل بیشتری اعمال کرده و همچنین کتابداران این بخش بر اطلاعات فنی خود در مورد مسائل تجاری تهیه و سفارش بیفزایند.

برآورد میانگین افزایش حق اشتراک مجلات علمی طی سالهای ۱۹۷۵ تا ۱۹۷۹، نشان می‌دهد در این دوره حدود ۱۱٪، بر هزینه اشتراک مجلات پزشکی افزوده شده است.

بر اساس افزایش ۱۱٪، اشتراک مجله‌ای که در سال ۱۹۷۹ مبلغ ۶۳/۳۱ دلار بوده در سال ۲۰۰۰ باید مبلغ ۵۶۶/۵ دلار باشد.^۱

به بیان دیگر طی ۲۱ سال، قیمت اشتراک هر عنوان مجله احتمالاً با ۹۰۰٪ افزایش پیش‌بینی شده است.

در بررسی دیگر قیمت مجلات کشورهای توسعه یافته طی سالهای ۱۹۶۷ تا سال ۱۹۸۷، ۲۰۰٪ افزایش یافته است.^۲ افزایش قیمت مواد در کشورهای جهان سوم مانند افزایش قیمت در کشورهای پیشرفته نیست، زیرا به دلیل هزینه حمل و نقل و نابرابری پول رایج هر کشور مانند ایران در مقایسه با دلار بیش از آن چیزی است که در کشورهای توسعه یافته به آنها اشاره شد. برای مثال اگر قیمت مجلات ردیف دوم یعنی

چکیده‌نامه‌ها و نمایه‌نامه‌های مقالات و کتابشناسی‌ها سالیانه ۱۴٪ افزایش می‌یابد. اما رشد سالیانه قیمت همین مجلات برای کتابخانه‌های سری لانکا دو برابر یعنی ۲۴٪ است.^۳ یا اگر قیمت هر عنوان مجله برای کتابخانه امریکایی در سال ۱۹۹۵، ۲۵٪ گرانتر از سال ۱۹۹۶ بوده است، این رقم برای کتابخانه‌های دانشگاه علوم پزشکی اهواز تا ۷۰٪ رسیده است.

ب - سرعت دستیابی به اطلاعات

پدیده انفجار اطلاعات و سرعت کهنه شدن اطلاعات علمی در جهان، کتابداران را ملزم کرده است تا سرعت سفارش به منابع خرید را مورد مطالعه قرار دهند. شناخت و اطلاعات لازم در زمینه برقراری ارتباط با هر کدام از منابع خرید برای کتابداران بخش سفارشات از ضروریات اجتناب‌ناپذیر است. عدم آگاهی دقیق از عملکرد ناشر یا کارگزار و کیفیت مطلوب ارسال مواد و منابع در جهت سرعت بخشیدن به روند کسب اطلاعات علمی می‌تواند تأثیر بسزایی در اطلاع‌رسانی به هنگام و روزآمد داشته باشد. اهمیت سرعت در اطلاع‌رسانی علمی مخصوصاً در دانشگاه‌های علوم پزشکی که پزشکان با جان انسانها سروکار دارند نهاد پیدا می‌کند. چه بسا اطلاعات تازه و بدیع باعث شود که انسانی از خطر مرگ نجات پیدا کند.

ج - تخفیف

یکی از روشهای کاهش هزینه‌های تهیه مواد، اخذ تخفیف از ناشران و کارگزاران است. کتابداران نیز مایلند از منابعی خریداری کنند که کمترین نرخ را پیشنهاد کنند. منابع خرید بنا به نحوه فعالیت‌هایشان در دادن تخفیف به کتابخانه‌ها دارای شیوه‌های گوناگون‌اند. کتابداران باید این شیوه را بشناسند، به نحوی که ضمن تأکید بر سرعت دستیابی مواد خود، تخفیف لازم را نیز اخذ کنند. یکی از شیوه‌ها، ارتباط تنگاتنگ بین تاریخ پرداخت حق اشتراک و درصد تخفیف است.



د- کاستن هزینه‌های پرسنلی و خدماتی بخش سفارش و تهیه مواد

مکمل چهار هدف عمده بخش سفارش و تهیه مواد، کاهش هزینه‌های پرسنلی و خدماتی است، بخش سفارش و تهیه مواد با استفاده از اسلوب صحیح معاملات ارزی در خرید مواد و منابع علمی قادر خواهد بود که در هزینه‌های پرسنلی و خدماتی نیز صرفه‌جویی کند. وجود کارشناس خبره و کتابداران با تجربه و آموزش دیده در بخش سفارشات از دوباره‌کاری و اسراف مالی جلوگیری خواهد کرد.

محمدحسین دیانی در این خصوص می‌گوید:

"مکاتبه با تعداد بسیاری از ناشران کشورهای مختلف و رسیدگی دقیق به حساب هر ناشر بررسی و پیگیری مداوم برای دریافت همه شماره‌های مجلات کاری است بسیار دقیق که به دانش کتابداری، شناخت بازار تولید مجلات و توانایی استفاده از زبان انگلیسی نیاز دارد. اکثر کتابخانه‌های دانشگاهی و تخصصی در ایران فاقد چنین کارمندانی می‌باشند."^۴

بررسی تاریخی آموزش انتخاب، سفارش و تهیه مواد در ایران

در پاییز سال ۱۳۳۵ برای اولین بار، ۱۸ واحد درسی آموزش کتابداری برای کتابداران کتابخانه ملی در نظر گرفته شد، این دروس شامل خدمات کتابداری، کتابهای خطی، مرجع‌شناسی، توزیع کتاب در کشور با فهرست‌نویسی و طبقه‌بندی (نظری و عملی) ایران‌شناسی، کتاب‌شناسی، مبادلات بین‌المللی نشریات ادواری، صحافی، بازسازی کتاب، علوم اطلاع‌رسانی، میکروفیلم و عکسبرداری، انتخاب و سفارش کتاب.^۵

تطبیق دروس فوق با اهداف حرفه کتابداری تا حدودی قرابت و انطباق دارد، در حقیقت یک کتابدار در یک دوره آموزشی کوتاه مدت تمامی آنچه را که باید بداند خواهد

آموخت. بعلاوه آنکه با صحافی و بازسازی کتاب و میکروفیلم و عکسبرداری نیز آشنایی پیدا می‌کند. مضافاً این که با موضوع انتخاب و سفارش که امروزه در نظام آموزش کتابداری کشور تا حدودی کم اهمیت جلوه کرده، آموزش کوتاه مدت را تکمیل کرده است. در آموزش رسمی کتابداری در سطوح مختلف در دانشگاه‌های کشور این واحد درسی در قالب و در درون درس مجموعه‌سازی ارائه گردید. گرچه در این درس روشهای انتخاب، گردآوری و تهیه کتب و مجلات از منابع خرید تدریس می‌شود، اما انتخاب و سفارش استقلال واحد درسی مجزا را ندارد. این مسئله در تمام مقاطع تحصیلی رشته کتابداری و کتابداری پزشکی مشهود است.

بدین ترتیب آموزش مسائل سفارش و تهیه مواد در برخی از مراکز کتابخانه‌ای و اطلاع‌رسانی به طور غیررسمی و کوتاه‌مدت انجام می‌گیرد. وزارت بهداشت و درمان و آموزش پزشکی نیز هر ساله برای توجیه و آشنایی کتابخانه‌های پزشکی با مسائل تهیه و سفارش و انجام معاملات ارزی و مکاتبه با مراکز خرید خارجی جلساتی را در محل معاونت پژوهشی وزارتخانه برگزار می‌کند. این تصمیم و تشکیل جلسات نیز دقیقاً بعد از برقراری مجدد سیستم غیرمتمرکز و محول کردن سیاست خرید منابع علمی به دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور اتخاذ گردید. در این جلسات که روسای کتابخانه‌ها بدون همراهی مسئول سفارشات کتابخانه‌های خود حضور داشتند تنها شنونده نحوه جمع‌آوری خواسته‌های گروههای آموزشی و یا انتخاب مجلات هسته بودند. به نظر می‌رسد این جلسات توجیهی بدلیل کوتاهی وقت بیشتر جنبه کلی و بخشنامه‌ای داشته باشد تا یادگیری و آموزش مسائل مربوط به تهیه و سفارش و مراحل ارسال ارز. از محاسن این جلسات دیدار افراد با یکدیگر است که از نظرات متفاوت در حاشیه جلسه بهره‌مندی بیشتری گرفته می‌شود، به هر ترتیب مسئولان کتابخانه‌ها با انبوهی از سئوالات به شهرستانهای خود مراجعه می‌کنند و همچنان با مسائل دست و پاگیر اداری و



مالی سردر گریبانشند. گرچه معاونت پژوهشی وزارتخانه به اینگونه جلسات بسنده نکرده و کمیته کتابداری برای آموزش سفارش و تهیه در وزارتخانه پیشقدم شده است. این کمیته برای بازآموزی و آشنایی مسئولان بخش سفارشات در کتابخانه‌های پزشکی کلاسهای کوتاه مدتی را در محل معاونت پژوهشی وزارتخانه برگزار کرده است. این دوره نسبت به دوره‌های دیگر آموزش کوتاه مدت کتابداری طولانی‌تر و دارای شرایط جداگانه‌ای است. این اقدام به نوبه خود دارای ویژگی و صفات خاصی است، اما اگر به صورت مقدماتی و تکمیلی باشد بهتر است و بدیهی است که زمان آموزش آن دو یا سه برابر خواهد شد. طی مصاحبه با ۲ نفر از افراد آموزش دیده در این دوره که دارای مدرک تحصیلی لیسانس بوده و از کارشناسان کتابداری کتابخانه مرکزی دانشگاه علوم پزشکی اهواز هستند، به طور کلی این دوره را مفید اعلام کردند و اگر چه اظهار داشتند: تجدید نظر در جزئیات تدریس این درس ضروری است. از طرف دیگر از تجربیات افرادی که عملاً با کار تهیه و سفارش خارجی سروکار دارند می‌توان استفاده کرد.

بهر ترتیب رفتارهای مقطعی آموزشی که بیشتر جنبه توجیهی و بازآموزی دارد به نوبه خود و در هر جهت مهم است اما برنامه‌ریزی درسی در دانشگاهها و گروههای کتابداری بر محور آموزش تهیه و سفارش مسئله جداگانه‌ای است که عطف به آن می‌تواند تحولاتی را در امر خریدهای منابع و مراجع در کتابخانه‌های پزشکی به همراه داشته باشد. مخصوصاً در دو سال اخیر که سیاست عدم تمرکز در امر سفارشات اتخاذ گردیده است و دانشگاهها خود راساً اقدام به خرید مواد و منابع لاتین می‌کنند لزوم گنجاندن واحد درسی ویژه تهیه و سفارش در دوره‌های کارشناسی و کارشناسی ارشد کتابداری را دو چندان کرده است.

نظرات کتابدارانی که در آستانه فارغ‌التحصیل شدن در مقطع کارشناسی بودند در این مورد تا حدودی توجیه‌کننده مسائل فوق بود. برای این منظور پرسشنامه‌های مشتمل بر ۵

پرسش تهیه گردید و در اختیار ۳۰ نفر دانشجوی کتابداری از دانشکده علوم تربیتی دانشگاه شهید چمران اهواز قرار گرفت، که به نتایج حاصله از تجزیه و تحلیل داده‌ها ذیلأ پرداخته می‌شود. نتایج توصیفی از بررسی داده‌ها نشان داد، ۷۵٪ از افراد، تهیه و سفارش را در درس مجموعه سازی گذرانیده‌اند و بقیه افراد از این درس اظهار بی‌اطلاعی نموده‌اند که خود جای تعجب دارد. همانطور که در بخش پیشین اشاره شد، دانشجویان رشته کتابداری با نحوه تهیه و سفارش در درس مجموعه سازی آشنایی پیدا می‌کنند.

در پاسخ به این سؤال، آیا آموزش فوق کفاف یادگیری در زمینه تهیه و سفارش را کرده است یا خیر؟ ۲۳ نفر یا ۸۰٪ جواب منفی و بقیه پاسخ مثبت داده‌اند.

در پاسخ به سؤال، آیا کار عملی در زمینه سفارش و تهیه منابع لاتین و فارسی داشته‌اید یا خیر؟ نتیجه‌گیری شد که ۱۹ نفر یا ۷۰٪ پاسخ منفی و ۶ نفر یا ۳۰٪ جواب مثبت داده‌اند. البته دانشجویان دوره کارورزی را در کتابخانه‌ها سپری می‌کنند. نگارنده با این تجربه که اکثر دانشجویان کارورز در کتابخانه‌هایی مشغول بکار می‌شوند که یا بخش سفارشات در آنجا فعال نیست و یا دوره‌ای خاص برای کارورزان در بخش سفارشات ترتیب داده نمی‌شود.

در پاسخ به این سؤال که آیا اطلاعاتی در زمینه کارگزاران و ناشران خارجی دارند یا خیر؟ مرقوم شد که ۶۱٪ افراد هیچگونه اطلاعاتی در این زمینه ندارند و تنها ۳۹٪ از آنها اطلاعات مختصری در زمینه کارگزاران و ناشران مواد و منابع علمی دارند و سپس مشخص شد افرادی که اطلاعاتی در این زمینه داشته‌اند اکثراً کتابداران با سابقه کتابخانه‌ها بوده‌اند.

پیشنهادات خواسته شده از دانشجویان مورد مطالعه در پرسشنامه، در مورد وضعیت تهیه و سفارش این بود که اکثریت قریب به اتفاق دانشجویان، خواستار تغییرات بنیادی در این درس بوده‌اند. آموزش فنی معاملات فنی، معاملات و کار عملی دو موردی بود که در پیشنهادات به چشم می‌خورد.



پیشنهادهای:

یادداشتها

1. Bruer, JT, William Goffman, Kennet S.Werve "Selective health libraries and library networks for developing countries" *American journal of tropical medicine and hygiene* 30 (5, 1991): 1133 - 1140
2. Mark, Kennet, "Scientific journal prices" *College and research libraries* 52 (March 1991): 130 - 136
3. Samarajiva Rohan, "Appropriate technology for secondary information delivery to small third world countries: print microform online CD-Rom" *Asis, 88 proceeding of the 51 ST*: 17 - 22
4. دیانی، محمدحسین. "بهره‌گیری از تکنولوژی جدید و گزینش مجلات هسته و دو روش مقابله با افزایش حق‌اشتراک مجلات علمی" *مجله پژوهشی دانشگاه اصفهان*، ج ۳، ش ۱ و ۲ (تابستان سال ۱۳۶۹): ۱۰۷.
5. تقی‌پور احمد جکناجی، محمد. "تاریخچه کتابخانه ملی ایران، تهران: انتشارات کتابخانه ملی ایران، ۱۳۵۷، ص: ۱۳۸

- ۱- به مدیران گروه‌های آموزشی کتابداری پیشنهاد می‌شود، دانشجویان را در دوره‌های کارورزی تهیه و سفارش به کتابخانه‌هایی بفرستند که این مورد در کتابخانه‌ها عملاً وجود داشته باشد.
- ۲- به کارشناسان بخش سفارشات کتابخانه‌ها توصیه می‌شود از انتقال تجربیات خود به کارورزان این رشته دریغ نوزند.
- ۳- به برنامه‌ریزان درسی این رشته پیشنهاد می‌شود که واحد درسی مستقلی را برای این درس در نظر بگیرند.

تألیف: فردین کولانیان

کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی مرکز اطلاع‌رسانی جهاد سازندگی

بررسی وضعیت نشر کتابشناسیهای موضوعی کتب منتشر شده در سالهای ۱۳۶۵ - ۱۳۷۰

مقدمه

کتاب‌سنجی مبحثی شیرین و کارآمد در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی می‌باشد و کاربرد این روش و نتایج حاصله از آن ملاک و معیار مناسبی جهت ارزیابی و شناخت تنگناها و تصحیح خطاها از جانب دست‌اندرکاران امور کتاب و کتابداری می‌باشد.

ریسک می‌گوید: اصولاً کتاب‌سنجی عبارت از گردآوری و تفسیر آماری کتب و مجلات، بررسی تحرک تاریخی در امر تدوین کتب و دیگر نشریات و پژوهش در سطح ملی و جهانی در زمینه کتابها و مجلات و موادی از این قبیل می‌باشد.^۱

نخستین بررسی کتاب‌سنجی را در سال ۱۹۱۷ کویل‌وایل با تحلیل آماری تشریح تطبیقی آثاری که بین سالهای ۱۵۵۰ و ۱۸۶۰ چاپ و منتشر شده بود به عمل آورد. به دنبال این کار در سال ۱۹۲۳ هولم که سابقه کتابداری در دفتر ثبت اختراعات

